

DOI: <https://doi.org/10.34768/r1.2023.v49i.07>**Mirosław Kowalski***

Uniwersytet Zielonogórski

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2960-8258>e-mail: m.kowalski@ipp.uz.zgora.pl**Marcin Radziwołek****

Pomerania Powszechna Wyższa Szkoła Humanistyczna w Chojnicach,

Wyższa Szkoła Lingwistyczna w Częstochowie

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5170-6749>e-mail: radziwolekmarcin@icloud.com**MOŻLIWOŚĆ WSPÓŁCZESNEJ PROFILAKTYKI
SZKOLNEJ****THE POTENTIAL OF CONTEMPORARY SCHOOL PREVENTION****Keywords:** school, prevention, student, education, youth.

The school is a place where universal prevention is implemented, usually aimed at low-risk groups. School prevention is understood as all the activities protecting young people from developmental disturbances and adequate intervention measures in situations of emerging risks. Such prevention includes activities undertaken during the implementation of all teaching and upbringing programmes, when the general tasks of the school are carried out, including activities specific to prevention. The school prevention programme is consistent with the school's mission and tasks

***Mirosław Kowalski** – doktor habilitowany nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika, profesor uczelni; zainteresowania naukowe: hermeneutyka i fenomenologia, instytucjonalne procesy edukacyjne, współdziałanie środowisk na rzecz rozwoju dziecka, współczesna myśl wychowawcza, etyka pedagogiczna, prawo i pedagogiczne spory, pedagogika życia codziennego.

****Marcin Radziwołek** – doktor nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika; zainteresowania naukowe: profilaktyka zachowań ryzykownych młodzieży, profilaktyka szkolna, uczniowie o specjalnych potrzebach edukacyjnych.

and the graduate profile. It cannot be implemented by relying only on ready-made programmes or scenarios, but must be oriented to the specific and characteristic needs of a particular group.

MOŻLIWOŚĆ WSPÓŁCZESNEJ PROFILAKTYKI SZKOLNEJ

Słowa kluczowe: szkoła, profilaktyka, uczeń, edukacja, młodzież.

Szkoła jest miejscem realizacji profilaktyki uniwersalnej, skierowanej najczęściej do grup niskiego ryzyka. Profilaktyka szkolna to ogół działań chroniących młodzież przed zakłóceniami w rozwoju oraz adekwatnych działań interwencyjnych w sytuacji pojawiających się zagrożeń. Obejmuje ona działania podejmowane w trakcie realizacji wszystkich programów nauczania i wychowania, gdy realizowane są ogólne zadania szkoły, w tym działania specyficzne dla profilaktyki. Program profilaktyki szkolnej jest zgodny z misją i zadaniami szkoły oraz modelem absolwenta. Nie można go realizować opierając się tylko na gotowych programach czy scenariuszach, lecz należy ukierunkować go na specyficzne i charakterystyczne dla danej grupy potrzeby.

Profilaktyka szkolna

Profilaktyka szkolna to szereg działań planowych i systematycznych, rozłożonych w czasie, których celem jest ochrona uczniów przed zagrożeniami oraz reagowanie w sytuacjach pojawienia się zachowań ryzykownych. Ma ona na celu umiejętne rozpoznawanie czynników ryzyka zakłócających rozwój uczniów i sprzyjających podejmowaniu zachowań ryzykownych. Podstawą działań wychowawczo-profilaktycznych są czynniki chroniące, a wiedzę z tego zakresu wykorzystuje się w szkolnych programach profilaktycznych, zgodnie ze współczesnym modelem profilaktyki pozytywnej i zintegrowanej, która dysponuje wiedzą o działaniu czynników chroniących i zasobów odpornościowych człowieka (Drzewiecki 2005, s. 148).

Profilaktyka szkolna powinna być integralna, czyli uwzględniająca całościową sytuację ucznia i promująca dojrzałe postawy w najważniejszych dziedzinach życia. Aby była skuteczna, musi uwzględniać w programach profilaktycznych podstawy nauki o człowieku, treści związane z filozofią, etyką, pedagogiką, psychologią czy socjologią człowieka (Drzewiecki 2005, s. 148-149).

Profilaktyka szkolna jest więc zbiorem świadomych czynności wychowawczych mających wspomagać uczniów w osiągnięciu pożądaných – normatywnych postaw. Jest to proces, który wspiera przystosowanie jednostki do ogólnospołecznych norm, czyli stanowi specyficzną formę wspierania procesu socjalizacji (Kania 2014, s. 119). Celem dobrej profilaktyki szkolnej jest:

- zapobieganie i zmniejszanie szkód, które aktualnie występują w życiu młodzieży, np. zażywanie alkoholu i innych substancji psychoaktywnych, uzależnienie od Internetu, gier komputerowych, telefonu komórkowego, palenie tytoniu, wczesna inicjacja seksualna, przemoc, cyberprzemoc,
- promocja zdrowia i wzmacnianie postaw proekologicznych,
- rzetelne, rzeczowe, zgodne z nowoczesną wiedzą przekazywanie informacji, bez odwoływania się do emocji i uczuć, dostosowanie programów profilaktycznych do poziomu posiadanej wiedzy uczniów, bez podawania szczegółów, które mogą stać się instruktażem dla nieprawidłowych zachowań,
- kształtowanie u uczniów umiejętności interpersonalnych, adekwatnej samooceny i samodyscypliny, sprawnego komunikowania się, podejmowania decyzji i postaw antycypacyjnych,
- uwrażliwienie na czynniki ryzyka i wskazanie czynników chroniących, wybieranie zdrowego stylu życia, uczenie asertywności,
- uświadomienie rodzicom i opiekunom zagrożeń wynikających z różnych źródeł i włączenie ich w proces wychowawczo-profilaktyczny na terenie szkoły i poza nią,
- pomoc w zaspakajaniu potrzeb materialnych i psychospołecznych jednostki,
- kształtowanie świadomych wzorów konsumpcyjnych i racjonalnego korzystania ze zdobyczy technicznych (Ostaszewski 2005, s. 114-115).

Początkowym celem podejmowania czynności profilaktycznych jest przekazanie młodzieży rzetelnych informacji na temat zagrożeń dla zdrowia i funkcjonowania społecznego, co służy również kształtowaniu prawidłowych postaw i wzorców zachowań. Następnie cel stanowi rozwijanie umiejętności własnych i kompetencji społecznych, kształtowanie adekwatnej oceny własnego postępowania, umiejętności podejmowania decyzji i radzenia sobie w trudnych sytuacjach. Kształtowanie poczucia wartości i szacunku dla siebie i innych – to podstawowe zadania profilaktyki (Springer 2004, s. 65).

Głównym celem profilaktyki szkolnej jest zapobieganie negatywnym zjawiskom, zarówno tym, które mogą się pojawić, jak i już istniejącym.

W wychowaniu i w profilaktyce powinien istnieć specjalny system racjonalnych działań zabezpieczających zdrowie i rozwój młodego człowieka. Celem szczegółowym każdej profilaktyki powinno być:

- zapoznanie z poprawnymi informacjami o zjawiskach niebezpiecznych i niepożądanych,
- rozwijanie umiejętności interpersonalnych, sprawnego komunikowania się, rozwiązywania konfliktów, empatii i asertywności,
- uwrażliwienie na czynniki ryzyka i czynniki chroniące,
- rozwijanie umiejętności dotyczących podejmowania decyzji i wybierania pozytywnego stylu życia dzięki postawom antycypacyjnym,
- uświadomienie rodzicom i opiekunom zagrożeń wynikających z różnych źródeł i włączenie ich w proces wychowawczo-profilaktyczny,
- kształtowanie wzorów konsumpcyjnych i racjonalnego korzystania z osiągnięć technicznych,
- pomoc w zaspokajaniu potrzeb materialnych i psychospołecznych jednostki (Springer 2004, s. 65).

Podstawy prawno-organizacyjne działań profilaktycznych w szkole

Rozważania o profilaktyce szkolnej należy rozpocząć od podstaw prawnych i organizacyjnych dotyczących przygotowania profilaktyki szkolnej. Poniżej wymieniono dokumenty stanowiące o profilaktyce w szkole. Podstawy prawno-organizacyjne warunkujące działania profilaktyczne szkoły, to:

- Konstytucja RP art. 72;
- Konwencja o Prawach Dziecka art. 3, 19, 33;
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty;
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe;
- Ustawa o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi;
- Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii;
- Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich;
- Rozporządzenie MEN z dnia 9 lipca 2020 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. z 2020 r. poz. 1280);
- Rozporządzenie MEN z dnia 22 stycznia 2018 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie zakresu i form prowadzenia w szkołach i placówkach systemu oświaty działalności wychowawczej, edukacyjnej, informacyjnej i profilaktycznej w celu przeciwdziałania narkomanii (Dz.U. z 2018 r. poz. 214);

- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej;
- Rozporządzenie MEN z 3 czerwca 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół (Dz.U. z 2020 r. poz. 1008): Od 1.09.2020 r. ramowy plan nauczania określa tygodniowy wymiar godzin dla uczniów poszczególnych klas w danym typie szkoły przeznaczonych na realizację zajęć z wychowawcą – a w ramach tych zajęć w szczególności zajęcia dotyczące istotnych problemów społecznych: a) zdrowotnych, b) prawnych, c) finansowych, d) klimatycznych, e) ochrony środowiska;
- Plan nadzoru pedagogicznego K-PKO na poszczególne rok szkolny;
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 4 sierpnia 2016 w sprawie Narodowego Programu Zdrowia na lata 2016-2020 (Dz.U. poz. 1492);
- Obwieszczenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 6 sierpnia 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie zakresu i form prowadzenia w szkołach i placówkach systemu oświaty działalności wychowawczej, edukacyjnej, informacyjnej i profilaktycznej w celu przeciwdziałania narkomanii (Dz.U. 2020, poz. 1449) oraz w związku z koniecznością zapobiegania i przeciwdziałania COVID-19;
- Statut szkoły.

W obszernym Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 26 lipca 2018 (2018) przedstawiono podstawę programową dla wszystkich poziomów nauczania w zakresie poszczególnych przedmiotów. Podstawa programowa to obowiązkowy na danym etapie edukacyjnym zestaw treści oraz umiejętności, które muszą być uwzględnione w programie nauczania i umożliwiają ustalenie kryteriów ocen szkolnych i wymagań egzaminacyjnych. Nowa podstawa programowa dla szkół ponadpodstawowych obowiązuje od roku szkolnego 2019/2020 w klasach pierwszych. Przyjęta w dokumencie koncepcja edukacji wyrażona w zadaniach szkoły oraz celach kształcenia odzwierciedla kluczowe cele i założenia reformy oświaty. W rozporządzeniu określono, że ważnym celem działalności szkoły jest edukacja zdrowotna, która ma za zadanie rozwijanie u uczniów postawy dbałości o zdrowie własne i innych ludzi oraz umiejętność tworzenia środowiska sprzyjającego zdrowiu. W procesie kształcenia ogólnego szkoła ma budować postawy sprzyjające ich dalszemu rozwojowi indywidualnemu i społecznemu takie jak: uczciwość, wiarygodność, odpowiedzialność, wytrwałość, szacunek dla innych (Rozporządzenie Ministra Edukacji... 2018). Szkolny zestaw programów nauczania oraz program wychowawczo-profilaktyczny szkoły tworzą

spójną całość i muszą uwzględniać wszystkie wymagania określone w dokumencie. Ich przygotowanie i realizacja są zadaniem każdego nauczyciela, jak i całej szkoły. Obok zadań wychowawczych i profilaktycznych nauczyciele wykonują również działania opiekuńcze, odpowiednio do potrzeb uczniów (Dz.U. 2007, poz. 58, 949 i 2203; Dz.U. 2015 poz. 1249).

Program wychowawczo-profilaktyczny w zreformowanej szkole

Program profilaktyczno-wychowawczy to odpowiednio dobrany i uporządkowany przez specjalistów zbiór treści i działań, których realizacja prowadzi do zamierzonych i konkretnych zmian w funkcjonowaniu jednostek lub grup. Szkolny program wychowawczo-profilaktyczny dąży do osiągnięcia naczelnego celu wychowania, jakim jest wszechstronny rozwój osobowości i przystosowanie do życia społecznego oraz wskazuje na działania wspomagające i kompensujące niedostatki rozwojowe. Działania profilaktyczne tworzą warunki do sprawnej realizacji procesu wychowawczego (Gaś 2006, s. 33). Potrzeba podjęcia działań profilaktycznych pojawia się z chwilą, gdy czynniki ryzyka kumulują się i zaczynają stanowić zagrożenie dla prawidłowej realizacji działań wychowawczych szkoły lub gdy pojawiają się niezamierzone efekty wychowawcze. Zgodnie z założeniami nowej reformy (Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 roku Prawo oświatowe oraz Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej... 2017), szkolny zestaw programów nauczania oraz program wychowawczo-profilaktyczny tworzą spójną całość. Program wychowawczo-profilaktyczny jest opracowywany na podstawie diagnozy potrzeb i problemów występujących w środowisku szkolnym z uwzględnieniem: wyników ewaluacji (wewnętrznej i zewnętrznej), wyników nadzoru pedagogicznego, ewaluacji wcześniejszego programu wychowawczego i programu profilaktyki realizowanej w poprzednich latach, wniosków i analiz zespołów przedmiotowych i wychowawczych oraz innych dokumentów i spostrzeżeń ważnych dla szkoły.

Wszelkie działania wychowawczo-profilaktyczne powinny opierać się na współpracy ze środowiskiem rodzinnym (Pasterniak-Kobyłecka 2016, s. 183-195). Podstawowe zasady realizacji szkolnego programu wychowawczo-profilaktycznego muszą obejmować: powszechną znajomość założeń programu przez uczniów, rodziców i wszystkich pracowników szkoły, współdziałanie ze środowiskiem zewnętrznym szkoły, np. organizacjami i stowarzyszeniami wspierającymi działalność szkół (tamże). Program ten powinien zawierać:

- metody i narzędzia diagnozowania i monitorowania problemów i potrzeb szkoły,

- wypracowane metody i przepisy szkolne zatwierdzone przez nauczycieli, uczniów i rodziców,
- procedury reagowania w sytuacjach kryzysowych,
- działania informacyjne adresowane do całej społeczności szkolnej i rodziców,
- działania edukacyjne, tj. podstawa programowa, samodzielne programy profilaktyczne sporządzone przez nauczycieli poszczególnych przedmiotów,
- działania interwencyjne w sytuacjach zagrożenia,
- sposoby wspomagania uczniów,
- działania na rzecz środowiska lokalnego i zasady współpracy (Gaś 2003, s. 20).

Szkolny program wychowawczo-profilaktyczny to projekt systemowych rozwiązań w środowisku szkolnym, który uzupełnia wychowanie i ukierunkowuje je na:

- wspomaganie uczniów w radzeniu sobie z trudnościami, jakie zagrażają prawidłowemu zdrowiu i rozwojowi,
- ograniczenie i likwidowanie czynników ryzyka, które zaburzają prawidłowy rozwój i dezorganizują zdrowy styl życia,
- inicjowanie i wspomaganie czynników chroniących, które sprzyjają zdrowiu (tamże).

Każdy program powinien zawierać następujące punkty, w których opisano:

- misję szkoły,
- sylwetkę absolwenta,
- cele ogólne programu, w tym zakres działalności wychowawczej i edukacyjnej, działalność informacyjną, profilaktyczną,
- strukturę oddziaływań wychowawczych, zadania dyrekcji szkoły, rady pedagogicznej, nauczycieli, wychowawców klas, pedagoga szkolnego lub psychologa, rodziców, samorządu uczniowskiego,
- kalendarz uroczystości szkolnych,
- szczegółowe cele wychowawczo-profilaktyczne do realizacji w roku szkolnym w odniesieniu do poszczególnych sfer rozwoju (intelektualnego, społecznego, fizycznego, emocjonalnego, duchowego),
- harmonogram działań, ustalenie osób odpowiedzialnych za poszczególne zadania (tamże).

Zdaniem Zbigniewa B. Gasia proces konstruowania szkolnego programu profilaktyki obejmuje trzy fazy: wstępna identyfikacja, diagnoza i konceptualizacja programu.

Faza wstępnej identyfikacji, polega na wyizolowaniu, nazwaniu i pokazaniu objawów, które są niepokojące i powodują istotne trudności w rozwoju uczniów. Składają się na to: identyfikacja objawów, czyli zachowań dysfunkcyjnych. Należy tu zwrócić uwagę na ciągłość, systematyczność i adekwatność do wieku zmian w sferach: emocjonalnej, społecznej, intelektualnej, kontaktów seksualnych, wykorzystania czasu wolnego, poczucia własnej tożsamości. Takie rozróżnienie obszarów pomaga w określeniu, co jest niepokojące w funkcjonowaniu dzieci i młodzieży, co odbiega od normy i co powinno znaleźć się w obszarze działań profilaktycznych. Kolejny krok to werbalizacja problemu, czyli nazwanie go, co pozwala skoncentrować się na mechanizmie dysfunkcji, a nie na jego piętnowaniu, które nasila sytuację konfliktową i spotęgowanie trudności. Zgodnie z teorią Zachowań Problemowych Jessorów, różne zachowania ryzykowne pełnią podobną funkcję w życiu jednostki, co zachowania konwencjonalne i służą zaspokojeniu tych samych potrzeb np. miłości, akceptacji lub pozwalają realizować takie same cele rozwojowe. Następnie należy określić teoretyczną koncepcję psychologiczną, która wyjaśnia naturę określonej dysfunkcji i ukazuje możliwości przeciwdziałania. Umożliwia to zrozumienie istoty trudności i szczegółowego zaplanowania procesu diagnostycznego (Gaś 2003, s. 20).

Na fazę diagnozy składa się:

- diagnoza społeczna, która koncentruje się na identyfikacji tych wszystkich przejawów życia społecznego, które są sprzeczne z szeroko rozumianym, pozytywnym wzorem życia tzn. zachowania, które stwarzają problemy i zagrażają zarówno jednostce, jak i całej populacji szkolnej;
- diagnoza epidemiologiczna – dotyczy określenia liczby osób, które należy objąć działaniami profilaktycznymi ze względu na patologiczne zachowania;
- diagnoza behawioralna – dotyczy problemów związanych z zaburzeniami w zachowaniu, a zwłaszcza tymi, które są ważne w kontekście opracowywanego programu profilaktycznego. W ramach tej dziedziny uwzględnia się dwa elementy zachowania, tj. wpływ konkretnych zachowań na niszczenie zdrowia, np. picia alkoholu oraz możliwości zmiany tych zachowań, np. związek ze stylem życia, uwarunkowaniami kulturowymi;
- diagnoza edukacyjna – obejmuje swoim zasięgiem trzy grupy czynników:

- czynniki predysponujące do zażywania środków psychoaktywnych, np. wiedza na ich temat, postawy wobec ich stosowania, preferowany system wartości;
- czynniki ułatwiające dostęp do środków odurzających;
- czynniki wzmacniające odurzanie się, np. nagrody dostarczane przez członków rodziny, osoby znaczące i rówieśników (Gaś 2000, s. 12-14).

Zdaniem Marii Baryły-Matejczuk (2013, s. 10-11) na fazę diagnozy składa się: identyfikacja populacji badawczej, dobór narzędzi diagnostycznych, realizacja procedury diagnostycznej, analiza wyników badań oraz werbalizacja zaleceń dla szkolnego programu profilaktyki.

W fazie diagnozy dobiera się narzędzia badawcze, z którymi wiążą się następujące zagadnienia: zgodność narzędzi z przyjętą teorią, rodzaj gromadzonych informacji, rodzaj zastosowanych narzędzi (narzędzia standardowe czy samodzielnie konstruowane) (Baryła-Matejczuk 2013, s. 1-12). Należy zauważyć, że do dyspozycji mamy informacje: zawarte w dokumentacji szkolnej, dane gromadzone w trakcie badań psychologicznych czy pedagogicznych, pochodzące z ocen dokonywanych przez nauczycieli, wychowawców, pedagoga szkolnego oraz informacje pochodzące z obserwacji konkretnych działań w sytuacjach naturalnych i symulowanych (Baryła-Matejczuk 2013, s. 12-13).

Po realizacji procedury diagnostycznej następuje analiza wyników badań. Zebrane informacje stanowią surowy zbiór danych i dopiero po odpowiednich analizach umożliwiają trafną i rzetelną diagnozę i sformułowanie zaleceń dla szkolnego programu profilaktycznego. Prawidłowa ekspertyza uzyskanych wyników polega na poddaniu ich obserwacjom statystycznym w celu pokazania prawidłowości w danym środowisku szkolnym i uzupełnienie ich graficznymi wykresami pokazującymi zauważone prawidłowości (Porzak 2019, s. 20).

Werbalizacja zaleceń dla szkolnego programu wychowawczo-profilaktycznego polega na przełożeniu poznanych prawidłowości na postulaty, jakie muszą być uwzględnione przy konstruowaniu programu (Gaś 2003, s. 20).

Faza konceptualizacji programu polega na ostatecznym sformułowaniu istoty szkolnego programu profilaktyki i obejmuje:

- określenie celu głównego i celów szczegółowych, czyli stanu oczekiwanego i pożądanego. Cel ogólny programu musi być adekwatny do zidentyfikowanego problemu tzn. dotyczyć modyfikacji lub zmiany sytuacji niepożądanego na pożądaną albo jej utrzymanie. Cele szczegóło-

we, dotyczą modyfikacji lub zmiany wybranych aspektów problemu lub zjawiska, co przyczynia się do osiągnięcia celu głównego. Tak więc cele, ogólny i szczegółowe powinny odnosić się do grupy docelowej programu (*S – specific*), być sformułowane w postaci mierzalnych rezultatów (*M – measurable*), a także w formie oczekiwanej zmiany (*A – action-oriented*), cel musi być realistyczny, możliwy do osiągnięcia (*R – realistic*), w czasie przewidzianym na jego realizację (*T – timed*). Program powinien być oparty na badaniach naukowych, modelach teoretycznych i teoriach, których skuteczność została potwierdzona w praktyce. (Radomska i in. 2010, s. 11-13);

- określenie zadań programu i wyznaczenie osób odpowiedzialnych za jego realizację;
- określenie struktury i treści programu oraz strategii profilaktycznych, tzn. działań informacyjnych, edukacyjnych, alternatywnych, interwencyjnych czy zmian środowiskowych. Następnym posunięciem jest ustalenie, jakie treści profilaktyczne będą przekazywane w ramach obowiązkowego programu nauczania z wykorzystaniem standardowych i autorskich programów profilaktycznych. Program profilaktyczny będzie prawidłowo skonstruowany, gdy obejmie swym zasięgiem całe środowisko uczniów, nauczycieli, rodziców;
- określenie sposobu realizacji, czyli ustalenie harmonogramu i terminów poszczególnych działań;
- określenie strategii ewaluacyjnej i jej realizatorów (Radomska i in. 2010, s. 11-13).

Zdaniem Joanny Szymańskiej (2002, s. 2-3) program powinien dotyczyć rzeczywistych zagrożeń występujących w danej zbiorowości szkolnej, być dostosowany do stanu zagrożenia oraz do potrzeb i możliwości rozwojowych uczniów, a także powinien zawierać zajęcia dla rodziców. Ponadto musi być wykorzystana najnowsza wiedza dotycząca sprawdzonych strategii, metod i form oddziaływania.

Współczesna profilaktyka

W Polsce w latach 90. XX wieku wdrożono wiele programów profilaktycznych i zaczęto badać ich skuteczność. Jak pokazują różne raporty, realizacja profilaktyki szkolnej jest oceniana na poziomie niezadowalającym. Problem niskiej jakości realizacji działań profilaktycznych dostrzega się również w krajach Unii Europejskiej. Komisja Europejska podjęła działania, mające na celu opracowanie europejskiego programu szkoleń dla nadzorujących re-

alizację programów profilaktycznych¹. Raporty NIK-u pokazują, że w znacznej ilości szkół nie są realizowane programy rekomendowane w zakresie profilaktyki uzależnień od alkoholu i narkotyków. Z raportu NIK wynika ponadto, że podejmowane działania nie miały potwierdzonej skuteczności (Informacja o wynikach... 2019).

Mając na myśli nowoczesną profilaktykę, można na podstawie badań wysnuć następujące wnioski (Porzak 2019, s. 113-212):

- skuteczna profilaktyka to współpraca pomiędzy nauczycielami, rodzicami i specjalistami z zakresu ochrony zdrowia psychicznego oraz zintegrowanie działań;
- ważna jest realizacja programów profilaktycznych o sprawdzonej skuteczności oraz ich ewaluacja;
- profilaktyka będzie skuteczniejsza, jeśli będzie częścią codziennych relacji społecznych i interpersonalnych młodzieży;
- troska o zdrowe środowisko, wysoka jakość i sprawdzone programy to podstawowe warunki skutecznej profilaktyki.

Podsumowując, działania związane z tworzeniem szkolnych programów wychowawczo-profilaktycznych powinny opierać się na wynikach współczesnych badań, ale również na systematycznej i rzetelnej diagnozie sytuacji szkolnej i potrzeb ucznia. Drugą sprawą jest odpowiednie przygotowanie prowadzących i realizacja sprawdzonych pod względem skuteczności programów profilaktycznych.

Zakończenie

Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego², aby dbać o prawidłowy rozwój zarówno dzieci, jak i młodzieży, wprowadził jednolite zintegrowane podejście względem działań opiekuńczych, edukacyjnych oraz wychowawczo-profilaktycznych. Działania te, dotyczą wszystkich rodzajów placówek. Wychowawcza działalność szkół jest jednym z podstawowych celów polityki oświatowej państwa. Podstawą wychowania jest odpowiednie kształtowanie systemu wartości uczniów oraz przygotowanie ich do dorosłego życia. Profilaktyka natomiast ma za zadanie kompensować braki w wychowaniu poprzez kompleksową interwencję. Działania profilaktyczne w szkole powinny obejmować swym zakresem wspomaganie uczniów w radzeniu sobie z trudnościami, które zagrażają prawidłowemu rozwojowi oraz zdrowemu stylowi

¹Na podstawie sprawozdań z działalności samorządów gminnych w zakresie profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych (PARPA-G1). Dane z 2018 roku pochodzą ze sprawozdań PARPA-G1 złożonych przez 2 446 gmin (stan na 17 czerwca 2019 roku).

²Obecnie Ministerstwo Edukacji Narodowej.

życia. Równocześnie powinny ograniczać oraz likwidować czynniki ryzyka, które mają wpływ na rozwój młodego człowieka, a także powinny inicjować oraz wzmacniać czynniki chroniące.

Literatura | References

- BARYŁA-MATEJCZUK M. (2013), *Konstruowanie szkolnego programu profilaktyki aktualnym zadaniem szkoły*, ORE, Warszawa.
- DZIEWIECKI M. (2005), *Nowoczesna profilaktyka uzależnień*, Wydawnictwo „Jedność”, Kielce.
- GAŚ Z. B. (2000), *Psychoprofilaktyka. Procedury konstruowania programu wczesnej interwencji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- GAŚ Z. B. (2003), *Szkolny program profilaktyki: istota, konstruowanie, ewaluacja*, Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu, Warszawa.
- GAŚ Z. B. (2006), *Profilaktyka w szkole*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- INFORMACJA o wynikach kontroli. Profilaktyka uzależnień od alkoholu i narkotyków (2019), LPO.430.004.2019, nr ewid. 150/2019/P/19/094/LPO, <https://www.nik.gov.pl/kontrole/P/19/094/LKA/> [data dostępu: 12.09.2023].
- KANIA S. (2014), *Innowacje pedagogiczne – potrzeba profilaktyki społecznej w szkole wyższej*, [w:] *Nietechnologiczne innowacje w teorii i praktyce*, red. W. Duczmal, J. Żurawska, Wydawnictwo Instytut Śląski, Opole.
- OSTASZEWSKI K. (2005), *Podstawy teoretyczne profilaktyki zachowań problemowych*, [w:] *Diagnostyka, profilaktyka, socjologia w teorii i praktyce pedagogicznej*, red. M. Deptuła, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Bydgoszcz.
- PASTERNAK-KOBYŁECKA E. (2016), *Współpraca między szkołą, rodziną i innymi środowiskami wychowawczymi. Konspekt aksjologiczny*, [w:] *(Nie)codziennosc wychowawcza i dydaktyczna nauczyciela w szkole*, red. E. Pasterniak-Kobyłecka, Wydawnictwo Wydział Pedagogiki, Psychologii i Socjologii Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra.
- PORZAK R. (2000), *Wykorzystanie pakietów statystycznych do analizy zgromadzonego materiału diagnostycznego*, [w:] *Badanie zapotrzebowania na profilaktykę w szkole. Poradnik dla szkolnych liderów profilaktyki*, red. Z. B. Gaś, Fundacja „Masz Szansę”.

- PORZAK R. (2019), Animacja szkół i środowiska lokalnego do działań profilaktycznych, [w:] Profilaktyka w szkole. Stan i rekomendacje dla systemu oddziaływań profilaktycznych w Polsce, red. R. Porzak, Wydawnictwo Fundacja „Masz Szansę”, Lublin.
- RADOMSKA A., BONISŁAWSKA A., JARMOŁOWSKA K., OKULICZ-KOZARYN K., MACANDER D., BORKOWSKA A., TERLIKOWSKA J., FRACZEK R., SOCHOCKI M. (2010), System rekomendacji programów profilaktycznych i promocji zdrowia psychicznego, Krajowe Biuro do Spraw Przeciwdziałania Narkomanii, Warszawa.
- ROZPORZĄDZENIE MINISTRA EDUKACJI NARODOWEJ z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. z 2017 r., poz. 356) (2017).
- ROZPORZĄDZENIE MINISTRA EDUKACJI NARODOWEJ z dnia 26 lipca 2018 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (2018).
- SPRINGER M. (2004), Profilaktyka społeczna. Rodzina. Szkoła. Środowisko lokalne, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce.
- SZYMAŃSKA J. (2002), Programy profilaktyczne. Podstawy profesjonalnej psychoprofilaktyki, Wyd. CMPP-P, Warszawa.
- USTAWA z DNIA 14 GRUDNIA 2016 R. Prawo oświatowe (Dz.U. z 2017 r., poz. 59) oraz w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. z 2017 r., poz. 356).